

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk I	6
Hoofdstuk II	
- Waarom Den Haag	9
- Gastenlijst	10
- Gang van zaken	14
Hoofdstuk III	18
Conclusie	22
Literatuur	24

Inleiding

De internationale verhoudingen tussen de verschillende spelers op het Europese podium in de 17^e eeuw zijn een complex geheel te noemen. De vele oorlogen die zich in de 17^e eeuw op het Europese vasteland hadden afgespeeld lieten grote littekens, verwoeste landschappen en de gekrenkte eer van de verliezende partijen achter. Dieptepunt voor Europa als geheel was de Dertigjarige oorlog te noemen; voor de Republiek kwam met het rampjaar 1672 de afgrond angstig dichtbij. Het expansionistisch karakter van het buitenlands beleid van Lodewijk XIV in het laatste kwart van de 17^e eeuw had als resultaat dat de omringende landen continu op hun hoede moesten zijn voor Franse agressie. Onderhandelingen tussen anti-Franse bondgenoten verliepen moeizaam wegens een overvloed aan redenen. Oude conflicten, wantrouwen, eigenbelang, beïnvloeding vanuit Frankrijk en regionale afhankelijkheid speelden allemaal een rol.

In deze arena wist Willem III door volharding en doorzettingsvermogen een anti-Franse coalitie op te zetten. Vanaf het associatieverdrag van oktober 1681 tot de Negenjarige oorlog is hij bezig geweest een verdedigingsring van bondgenoten om Frankrijk heen te bouwen. Deze anti-Franse alliantie hield voornamelijk in dat bondgenoten elkaar zouden steunen bij een eventuele uitbraak van Franse legers, ongeacht waar dit zou gebeuren. Verschillende bronnen geven aan dat Willem III, vanwege zijn volharding Lodewijk XIV te dwarsbomen, de machtsbalans in Europa heeft weten te behouden. De anti-Franse alliantie die hij creëerde is niet uit de lucht komen vallen. Zoals gezegd moesten er vele obstakels uit de weg worden geruimd. Elke (potentiële) deelnemer aan de alliantie kwam met eisen waaraan moest worden voldaan eer zij hun deelname wilden bevestigen. Vele onderhandelingen moesten plaats vinden om de alliantie te verwerkelijken maar ook om in stand te houden. Publiekelijk of heimelijk, één-op-één of met groot gevolg, via briefwisseling of in persoon, de onderhandelingen hebben in de meest uiteenlopende vormen plaatsgevonden.

Één van die onderhandelingen heeft een tot op heden onderbelichte, maar zeker niet onbelangrijke rol gespeeld binnen de vorming en instandhouding van de anti-Franse liga. In februari 1691 ontving Willem III vorsten en afgevaardigden van leden van de *'Grand Alliance'* in Den Haag. Deze Grote Alliantie was ontstaan door de toevoeging van de Republiek en Engeland aan de de Liga van Augsburg, waarin het Heilige Roomse Rijk, Oostenrijk, Spanje, Savoie, Brandenburg en enkele andere Duitse prinsdommen al waren verenigd. De toetreding van de Republiek en Engeland vond niet al te lang na de bestijging van de Engelse troon door Willem III in 1689 plaats. Hiermee had Willem III het doel bereikt waarnaar hij, volgens moderne historici, zijn gehele leven had gestreefd,

namelijk een anti-Franse liga oprichten die sterk genoeg was om de machtsbalans op het Europese continent in evenwicht te houden.

Dit onderzoek richt zich op het onderbelichte hoofdstuk in de geschiedenis van de anti-Franse liga aan het eind van de zeventiende eeuw. Het "*Congress of Allies*" gehouden in Den Haag van 1691 tot 1697 en met name de onderhandelingen in aanwezigheid van Willem III zelf in het voorjaar van 1691 staan hierin centraal. Functioneerde het Congres naar de wensen van Willem III en wat wilde de deelnemende partijen bereiken? Wat waren de uitkomsten ervan en in hoeverre zijn deze nuttig geweest voor de Alliantie in hun oorlog tegen Lodewijk XIV? En tenslotte, wat was de rol van Willem III bij deze onderhandelingen?

Het eerste deel van de thesis zal zich concentreren op de vraag waarom Willem III zo gebrand was op een anti-Franse Liga. Zijn vastberadenheid, doorzettingsvermogen en gedrevenheid om zo snel mogelijk een verbetering van de onderlinghandelingen tussen de bondgenoten te realiseren staat hier ook centraal. In zijn correspondentie met raadpensionaris Heinsius komt regelmatig het onderwerp ter sprake, evenals in de correspondentie naar andere vorsten zoals de keurvorst van Brandenburg. Vervolgens zal de thesis zich richten op de werkelijke organisatie van het congres en waarom Willem III juist Den Haag koos voor de onderhandelingen. Uitvoerig wordt er gekeken naar de gastenlijst aan de hand van twee contemporaine bronnen. Hiermee verkrijgt men een werkelijk beeld van de gigantische omvang van het congres. Vervolgens worden de handelingen tijdens het congres onder de loep genomen, zowel in de raadzaal als op de landerijen van Willem III of zijn vertrouwelingen. Tot nu toe is men ervan uitgegaan dat er maar één daadwerkelijk resultaat uit het congres voortgekomen is. Het derde en laatste deel van dit onderzoek doet een poging om te tonen dat er naast het concrete besluit over de te leveren troepen voor de nieuwe campagne, er wel degelijk meerdere resultaten aan te wijzen zijn. De overwinningen en de mislukkingen van het congres zullen hier ten slotte aan bod komen.

Zoals aangegeven is het Congres van Den Haag een onderbelichte gebeurtenis in de geschiedenis. In secundaire literatuur gericht op de Negenjarige oorlog wordt er sporadisch kennis van gegeven, maar over het algemeen gaat dit om enkele regels. Wat opvalt is dat deze literatuur, als ze er al melding van maken, vaak de overtocht en landing van Willem III en zijn gevolg in de Nederlanden en zijn triomfale intocht in Den Haag beschrijven om vervolgens slechts een paar zinnen te wijden over de inhoudelijke zaken van het congres¹. Andere bronnen, specifiek over de kunsthistorische waarde van deze intocht, zijn daarentegen wat uitgebreider. Deze richten zich

¹ John Childs, *The Nine Years War and the British Army, 1688-1697* (Manchester 1991) p.156; T.B. Macaulay, *The History of England from the accession of James II* (Londen 1889), vol. 4.

echter voornamelijk op de ontvangst van Willem III door het volk en de festiviteiten hier omheen². Dat het volk het bezoek van Willem III uitbundig vierde is niet onverwacht te noemen. Zijn landing op Nederlandse bodem begin februari, na een zeer moeizame overtocht, was zijn eerste bezoek aan de Republiek sinds het in ontvangst nemen van de Engelse kroon in 1689. De terugkeer van Willem III als koning van Engeland, Schotland en Ierland en tevens Stadhouder in de Republiek was de vervolmaking van het proces waar de Stadhouder en de Staten-Generaal twee jaar eerder aan waren begonnen. Met het verenigen van de bestuurszetels van Engeland en de Republiek was men in de Republiek (en daarbuiten) ervan overtuigd dat de Nederlanden veilig gesteld waren van het expansionisme van Lodewijk XIV.

Niet alleen de secundaire literatuur, maar ook primaire bronnen met de intocht en bijbehorende festiviteiten als onderwerp zijn uitgebreid aanwezig. Meerdere pamfletten, verklaringen en krantenberichten maken melding van de uitbundige, overdadige en prijzige versierselen en festiviteiten. De samenkomst van zoveel vorstenhuizen in één stad zorgde voor een waar spektakel, zowel van de vorstenhuizen als van de kant van Den Haag. De bestuurders van de stad zagen deze gelegenheid als gouden kans om aan de vele bezoekers te laten zien dat Den Haag het centrum van Europa was en zich kon meten met steden als Londen, Parijs en Wenen. Van de overdadige versierselen en al het pracht en praal waarmee de stad Willem III ontving, zijn gedetailleerde tekeningen en beschrijvingen overgeleverd die door kunsthistorici bestudeerd zijn, zoals Koopmans. Daarnaast zijn er een aantal bronnen die de aanwezigheid op het Congres behandelen evenals de verhandelingen ervan.

² Joop W. Koopmans, 'Politics in Title Prints' in: M. Goosman & J.W. Koopmans (eds.), *Selling and rejecting politics in early modern Europe* (Leuven 2007), 140-144.

I

De diplomatieke kwaliteiten van Willem III worden geroemd door historici. Men is van mening dat het succes van de Grote Alliantie te danken is aan zijn wilskracht om het expansionisme van Lodewijk XIV een halt toe te roepen en daarmee de onafhankelijkheid van de Republiek te waarborgen.

Michael Sheehan gaat zelfs verder er stelt dat '*only the tenacity and diplomatic genius of William of Orange held the alliance together*'³. Ook Stephen Baxter is van mening dat de Alliantie bijeen werd gehouden door '*the stubbornness of William III [and] this was a glue of quite unusual strength*'⁴. De andere vorsten en vooral de afgevaardigden stelden zich vaak behoedzaam en afwachtend op om oude conflicten geen kans te geven op te laaien of nieuwe te doen ontbranden. Hierdoor waren er maar weinigen die het voortouw konden nemen bij de onderhandelingen. Willem III toonde de vastberadenheid en het doorzettingsvermogen om de vele verschillende partijen op één lijn te krijgen en zich zodoende eenduidig tegen Lodewijk XIV op te treden. Naast de stroefheden met betrekking tot de onderhandelingen zelf, was er een zo mogelijk nog groter obstakel voor Willem III om te overkomen. In het vroegmoderne Europa was er een traditie ontstaan waarbij alle verschillende vorsten-, prins- en hertogdommen een rangorde hadden ontwikkeld die bij ceremoniële bijeenkomsten gehanteerd diende te worden. Gekroonde vorsten hadden voorrang boven prinsdommen en die weer boven hertogdommen en een republiek. Maar de gekroonde hoofden waren het onderling niet eens welke kroon boven anderen te stellen. Geen van de vorsten wenste zich immers een lagere positie op de Europese ranglijst toe te bedelen. Het enige compromis was dat de katholieke vorsten allen de verheven positie van de pauselijke zetel als hoogste macht over de katholieken erkenden boven hun eigen tronen.

De Engelse kroon was in contentie met de Spaanse, Portugese, Deense en andere vorsten over hun verhevenheid boven anderen. De Republiek daarentegen was aan het eind van de zeventiende eeuw vooral met Venetië en een aantal Duitse keurvorsten in conflict over welke partij nu de boventoon mocht voeren. Vanuit deze overdadige discussies over eerbetoon en ceremonie ontwikkelde zich een systeem waarbij elk land zijn eigen protocollen hanteerde bij de ceremoniële bijeenkomsten met andere mogendheden⁵. Als Willem III het Congres van Den Haag tot een succes zou willen maken, dan was dit een obstakel wat zeker uit de weg geruimd diende te worden. Er

³ Michael J. Sheehan, *The Balance of Power: history and theory* (Londen 1996) p. 50.

⁴ Stephen Baxter, *William III* (Londen 1966) p.288.

⁵ *The New Cambridge Modern History*, vol. 6, *The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25* (Cambridge 2008) p. 169-70.

waren bij deze onderhandelingen immers twintig verschillende vorsten, prinsen, hertogen, baronnen of hun afgevaardigden die allemaal een ander ceremonieel volgden en vaak niet het ceremonieel ontvingen dat zij verwachtte.

Het seizoen om oorlog te voeren liep in de vroegmoderne tijd aan het eind van de zomer of het begin van de herfst ten einde. In de winter was het immers een stuk lastiger om de legers te manoeuvreren, maar vooral om de soldaten van voldoende voedsel te voorzien. Als de voorraden het al toelieten, wat maar zelden voorkwam, waren de aanvoerlijnen vanwege het winterweer en de vaak lange afstanden die de bevoorrading moest afleggen moeilijk in stand te houden. De winterperiode gaf de vorsten de gelegenheid om aandacht te schenken aan problemen die zich niet op het slagveld bevonden, maar zich vaak in de politieke sfeer afspeelden ten aanzien van het leger. Een van de belangrijkste aandachtspunten hierbij was het verzorgen van voldoende winterkwartieren voor de troepen. Een groot leger herbergen tijdens de winter was tenslotte geen makkelijke opgave, zeker niet nadat Jacobus II de impopulaire maatregel had genomen om zijn troepen onder de bevolking te huisvesten voor de winter, iets wat bij het Engelse volk in verkeerde aarde viel omdat zij zich bedreigd voelde in hun vrijheden. Willem III had deze maatregel terug gedraaid, maar daarmee het probleem niet verholpen. Omdat Willem III ieder jaar tijdens zijn bewind als koning van Engeland op campagne was, werd het zoeken naar voldoende huisvesting en bevoorrading voor zijn troepen in de winterperiode een jaarlijks terugkerend probleem voor de koning en zijn politieke vertrouwelingen. Daarnaast werd van de vorst in de winterperiode verwacht dat hij regelmatig zittingen van het parlement bijwoonde en aandacht te schenken aan politieke zaken die afgehandeld moesten worden. Willem III probeerde deze onderhandelingen die in Londen plaatsvonden tot een minimum te beperken. Ook hier lag een militaire reden ten grondslag. Omdat het leger dat hij commandeerde vele verschillende nationaliteiten omvatte, schuilde er onder het oppervlak veel opgekropte jaloezie over verschillende rangen en promoties die officieren van verschillende nationaliteiten elkaar niet gunden. Zolang de vorst bij het leger aanwezig was en de verschillende officieren in toom kon houden door een ieder evenveel ceremonieel respect te tonen was er niets aan de hand. Maar wanneer de vorst voor langere perioden afwezig was van het leger, bijvoorbeeld om zijn zaken in Londen te overzien, was de kans op onrust binnen de legers groot. De belangrijkste taak voor een vorst in de winterperiode ten slotte was het voorbereiden van de strategie voor het nieuwe campagnejaar. Onderhandelingen met de geallieerden moesten worden gehouden om tot een eenduidig plan te komen⁶.

⁶ Baxter, *William III*, p.284-86.

Het is met het vooruitzicht op deze situatie dat Willem III aan Anthonie Heinsius, raadpensionaris van Holland en West-Friesland, in zijn brief van 30 augustus 1689 oppert om het congres van geallieerde ministers, dat ingesteld werd na het aflopen van de *reunions*-oorlog in 1684, nieuw leven in te blazen.⁷ De Alliantie bevindt zich op dat moment in een cruciale fase. Het eerste campagnejaar waarin de Liga van Augsburg samen met de Republiek en Engeland zich tegenover Frankrijk hebben gepositioneerd loopt op zijn einde. De machtsbalans in Europa is hersteld, zo niet in het voordeel van de Alliantie gekeerd. Om verzekerd te zijn van een succesvolle voortgang van de anti-Franse liga volgend jaar, beseft Willem III echter dat structurele onderhandelingen met alle partijen noodzakelijk zijn. Alle partijen moeten met elkaar om de tafel komen om ervoor te zorgen dat geen één partij zich buitengesloten kan voelen en om te voorkomen dat vorsten onderling hun eigen geheime agenda kunnen uitvoeren. In de brief aan Heinsius oppert Willem III om met afgezanten van de verschillende bondgenoten samen te komen om de plannen te maken voor het nieuwe campagnejaar. Waar en wanneer dat zal moeten plaatsvinden is Willem III zeker van: Den Haag en zo snel mogelijk.

Omdat het eerste campagnejaar er bijna op zit hoopt Willem III dat de samenkomst met de afgezanten van zijn bondgenoten nog in de aanstaande winter kunnen plaatsvinden. Vanwege de korte voorbereidingstijd bleek het, tot teleurstelling van Willem III, onmogelijk om op zo'n korte termijn alle vorstenhuizen bijeen te krijgen voor een congres. Dit betekende echter niet dat Willem III de organisatie van het congres opgaf. In het voorjaar van 1690 zijn er verschillende positieve geluiden te horen van een aantal van de bondgenoten dat de onderhandelingen voor de organisatie in volle gang zijn. Helaas trok een andere kwestie dat jaar de aandacht van Willem III. Jacobus II was in Ierland samen met zijn aanhangers een rebellie gestart tegen Willem III. Deze gang van zaken had tot gevolg dat de aandacht van Willem III het hele jaar 1690 van het Europese continent werd weggetrokken. In een brief aan de keurvorst van Beieren, Max Emanuel, verzonden in maart, verontschuldigt hij zich dan ook voor het feit dat hij het aankomende jaar zo weinig van betekenis kan zijn voor de oorlog op het Europese vasteland. Hij baalt letterlijk van '*de verschrikkelijke vernedering*' die hij moet lijden vanwege het feit dat hij zich niet kan mengen in het conflict met Lodewijk XIV.⁸ Zijn frustratie hierover deelt hij later dat jaar in een brief aan Heinsius waarin hij nogmaals het belang benadrukt van het organiseren van een congres voor de bondgenoten.⁹

⁷ Willem III aan Heinsius, 20/30 augustus 1689, *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau* III, dl. 1, p.33

⁸ Willem III aan Maximiliaan Emanuel, 14/24 maart 1690, *Correspondentie van Willem III en Hans Willem Bentick*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, dl 28, p.157-8

⁹ Willem III aan Heinsius, 27 mei/6 juni 1690, *Archives* III, dl. 1 p.66.

II

Waarom Den Haag

Na bestijging van de Engelse troon in 1689 was het de vurige wens van Willem III dat Engeland zich zou mengen in de conflicten die zich afspeelden op het Europese continent. Te lang had het Engelse koningshuis, volgens Willem III, zich afzijdig gehouden van de gebeurtenissen op het Europese vasteland. De voorgaande vorsten waren te druk bezig de dynastieke belangen van het Stuart-huis veilig te stellen in plaats van zich te bekommeren over de verhoudingen binnen Europa. Willem III zag het voortbestaan van de Republiek als onafhankelijke staat alleen mogelijk wanneer er een balans werd gevonden tussen de grootmachten van het Europese toneel. Hierbij dienden de Habsburgers als tegenwicht te fungeren ten opzichte van het machtige Frankrijk.

Om te zorgen dat alle spelers op het continent zich niet ondergewaardeerd voelden was het van belang voor Willem III dat afgevaardigden van alle uitgenodigde landen samen zouden komen op één locatie voor de onderhandelingen. Deze aanpak zou ervoor moeten zorgen dat kleinere bondgenoten, zoals één van de vele prinsdommen in het Duitse Rijk, zich als gelijken voelden ten opzichte van bijvoorbeeld één van de keurvorsten. Naast deze redenatie had één centrale samenkomst nog een belangrijk voordeel. Afzonderlijke onderhandelingen aan de verschillende Europese hoven, waarbij afgezanten één-op-één onderhandelden tussen twee landen, brachten wantrouwen en instabiliteit met zich mee. Om de onderhandelingen zo transparant mogelijk te houden voor alle deelnemers was Willem III ervan overtuigd dat gezamenlijke onderhandelingen essentieel waren. Zo hoopte hij in ieder geval politieke intriges te voorkomen. De heer Smettau, afgevaardigde minister in Den Haag van de keurvorst van Brandenburg, vermeldde in elk geval eind 1690 al dat zijn vorst de lokatie voor het congres de enige juiste beslissing vond. Het congres moest naar de mening van de keurvorst van Brandenburg in Den Haag plaatsvinden en nergens anders.¹⁰

Den Haag had nog een aantal belangrijke voordelen. Ten eerste was het stad met een vrij centrale ligging op het Europese continent, die relatief goed bereikbaar was voor de vele deelnemende afgevaardigden. Een andere optie die werd aangedragen, Wenen, was te afgelegen voor veel van de afgezanten, niet in de minste plaats voor Willem III. Ten tweede was het hof in Den Haag “neutraal gebied” voor de deelnemende landen. Geen van de vorstenhuizen kon zich op deze manier geschoffeerd voelen dat zijn buurman de eer had gekregen om gastheer te zijn van het congres en kon oprakelend oud zeer worden vermeden. Nog een voordeel aan het organiseren van het congres in Den Haag in plaats van in Londen was vooral voor Willem III van belang. Op deze

¹⁰ Heinsius aan Willem III, 10 november 1690, *Archives*, III, dl. 1, p. 117-19

manier konden de afgevaardigden niet in contact komen met de politici in Londen. Willem III was bang dat zijn voor- en tegenstanders op Whitehall van het congres een politiek spel zouden maken waarbij het einddoel, een gezamenlijk front tegen Lodewijk XIV, op de achtergrond zou geraken. Ook het voorgestelde Wenen had het gevaar van inmenging van buitenaf, de Jezuiten die aan het Weense hof invloed genoten werden door het congres in Den Haag te organiseren buiten spel gezet.¹¹ Misschien wel de belangrijkste reden voor het organiseren van het congres in Den Haag had te maken met de persoonlijke prestige van Willem III. Als grote drijfkracht achter de anti-Franse liga genoot hij een groot aanzien binnen Europa. Zijn vastberadenheid en doorzettingsvermogen om de Europese neuzen dezelfde kant op te krijgen en een defensieve ring om Frankrijk te realiseren zorgde ervoor dat men hem ging zien als onverkozen leider van de Alliantie. Dit imago nam alleen maar verder toe naarmate zijn militaire macht met het aanvaarden van de Engelse kroon toenam. Het stadsbestuur van de Den Haag wilde aan de vorsten en afgezanten die naar het congres kwamen laten zien dat hun stad het centrum was van het anti-Franse bondgenootschap. De stad moest een uithangbord worden om de grootsheid van Willem III en de Republiek te etaleren.¹² Uit contemporaine bronnen blijkt dat de internationale gasten zeker onder de indruk waren van de Hofstad die tijdens het congres de uitstraling had van de *'Capital City of the World'*.¹³ Als laatste, en wellicht niet de minste, persoonlijke reden voor Willem III was het organiseren van het congres in Den Haag een kans voor hem om voor het eerst in meer dan twee jaar voet op eigen bodem te zetten. Hij was sinds het vertrek naar Engeland in 1688 niet meer thuis geweest.

Gastenlijst

Na de intrede van Willem III in Den Haag op 5 februari arriveerden de afgevaardigden van een breed scala aan Europese vorstenhuizen. Zoals de *Europische Mercurius* van 1691 vermeldde was er sprake van een ware *'toevloeiing van Vorsten en groote Personagien'* naar het hof van Willem III in Den Haag.¹⁴ Deze bronnen dienen dan ook als leidraad in deze paragraaf aan de hand waarvan verdiepende informatie over de personages is gevonden.

Alle deelnemers aan de Grote Alliantie waren persoonlijk of middels afgezanten aanwezig. Vele bronnen vermeldden de versierselen die de genodigden en hun gevolg meedroegen naar Den Haag. Ook wordt er melding gemaakt van de problemen die het gevolg van zowel de Europese vorsten en afgezanten als van Willem III zelf met zich mee bracht. Het bleek lastig om één ieder een

¹¹ Baxter, *William III* p.288

¹² Koopmans, *Selling and Rejecting Politics* p.141-42

¹³ *The Congress at the Hague*, J. Fraser (Londen 1691) p.48

¹⁴ EM, p.186

adequaat onderkomen in (de omgeving van) Den Haag te verschaffen zonder dat men zich beledigd of zelfs gepasseerd voelde.¹⁵ Ook Baxter noemt de bijeenkomst van zoveel verschillende kopstukken in Den Haag '*a glittering affair*', ook al lijkt hij niet overtuigd van het feit dat de aanwezigheid van zoveel grootmachten tezamen baanbrekend of innovatief is geweest.¹⁶ Zoals later in deze thesis duidelijk zal worden waren de uitkomsten van dit *Congress of Allies* misschien niet van enorm fysiek belang, maar had het een onderliggende betekenis die van enorm belang is geweest in de vorming van een machtsbalans binnen Europa.

Om iedere aanwezige op het congres persoonlijk in het voetlicht te laten treden zou een te omvangrijk project zijn voor deze thesis. Om deze reden heb ik mij gelimiteerd tot de hoofdrolspelers en enkele opvallende bijrollen. Om te beginnen zijn er een tweetal bronnen bewaard gebleven die van essentieel belang zijn bij het categoriseren van de deelnemers aan het congres van Den Haag.¹⁷ De bron afkomstig uit de Nederlanden noemt 114 aanwezigen van verschillende koningshuizen en een aantal leden uit hun gevolg. De bron afkomstig uit Edinburgh noemt daarentegen maar 66 van de genodigden, waarschijnlijk omdat dit ook de meest belangrijkste deelnemers werden geacht. In elk geval is de bron afkomstig uit de Nederlanden een waardevolle aanvulling te noemen ook al moet de lezer ervan een stuk meer onderzoek doen om te achterhalen wie er bedoeld worden aangezien de meesten alleen met hun titel genoemd worden. Aan de hand van deze bronnen zijn de hoofd- en bijrolspelers duidelijk te benoemen.

De twee grootste hoofdrolspelers, naast Willem III zelf natuurlijk, zijn de Keurvorst van Beieren en de Keurvorst van Brandenburg te noemen. De voorgenoemde, Maximiliaan II Emanuel, was als Keurvorst van Beieren één van de machtigste mannen binnen het Heilige Roomse Rijk. Deze status had hij onder andere te danken aan zijn huwelijk met Maria Antonia, de oudste dochter van Keizer Leopold I. Hierdoor werd hij in één klap de schoonzoon van de Roomse keizer en een aangetrouwde neef van koning Karel II van Spanje.¹⁸ Zijn belangen lagen vooral bij het beschermen van de gebieden langs de Rijn die sinds de *reunions*-oorlog steeds meer onder druk kwamen te staan van Lodewijk XIV. Frederik III, keurvorst van Brandenburg was de andere keurvorst aanwezig op het congres van Den Haag en zeker niet minder prominent dan Max Emanuel. Sinds de Vrede van Nijmegen voelde Brandenburg, tot dan toe een loyale anti-Franse bondgenoot aan onder andere de

¹⁵ Narcissus Luttrell, *A brief historical relation of state affairs from September 1678 to April 1714*, Vol II, p. 181.

¹⁶ Baxter, p.293

¹⁷ *Lyste der Vorstelijke Personagien en Gezanten aan het Hof van zyn Majesteyt van Groot Brittanjen, gedurende desselfs verblyv in 's Gravenhage, geweest in Maart 1691*, Hermanus Groenhout ('s Gravenhage 1691); *A List of the princes present at the congress at the Hague, 1691*, Anon. (Edinburgh, 1691).

¹⁸ Leopold I was getrouwd met Margeretha Theresia, dochter van Filips IV van Spanje, waarvan Karel II ook een zoon was. Maria Antonia zou een jaar later, februari 1692, komen te overlijden tijdens de geboorte van hun zoon Jozef Ferdinand die tot zijn door in 1699 de rechtmatige opvolger was van Karel II van Spanje.

Republiek, zich benadeeld door de Republiek nadat deze een afzonderlijke vrede met Spanje had gesloten waardoor Brandenburg een aantal gebieden die het had gewonnen van Zweden, diende terug te geven. In de jaren die poogde Brandenburg zich buiten grote conflicten met Frankrijk te houden, maar de aandacht te vestigen op interne ontwikkeling. Met zijn overlijden in 1688 werd Frederik III de nieuwe keurvorst van Brandenburg. Zijn moeder, Louise Henriëtte van Oranje-Nassau, was de oudste dochter van Frederik Hendrik, stadhouder van de Republiek der Nederlanden en daarmee een volbloed neef van Willem III. Gedurende de Negenjarige Oorlog was hij een trouw bondgenoot van de Alliantie en zijn aanwezigheid op het congres was dan ook van essentieel belang.

Naast de geroemde keurvorsten waren er vele andere Duitse prinses, hertogen en landgraven aanwezig tijdens het congres. Zo was landgraaf Karel van Hessen-Kassel naar Den Haag afgereisd om zijn steun te betuigen aan de Alliantie, deels ook verplicht gezien zijn afkomst. Een volbloed neef van Frederik Willem III van Brandenburg dankzij zijn moeder, Hedwig Sophie van Brandenburg, en afkomstig uit de lijn van nakomelingen van Willem I van Oranje was zijn deelname te verwachten.¹⁹ Afgezien van zijn familieverbintenissen, groeide de landgraaf van Hesse-Kassel uit tot hofleverancier van huursoldaten en zijn Hessische soldaten vochten mee in vele conflicten, zo ook de Negenjarige Oorlog. Daarmee werd hij een zeer waardevolle bondgenoot voor de Alliantie. Prins Gustaaf Adolf van Nassau-Saarburg (Saarbrück), tweede veldmaarschalk van de staat,²⁰ was naar Den Haag gekomen om steun te verkrijgen om de gebieden die hij aan Lodewijk XIV tijdens de *reunions*-oorlog was verloren te heroveren. De hertog van Lunenburg-Zell (Celle), Georg Willem van Brunswijk-Lunenburg, en zijn buurprins de hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel, Anton Ulrich, liepen op het congres samen in de pas van de alliantie. Nog geen jaar later werd Brunswijk-Lunenburg beloond voor zijn steun aan de alliantie door keizer Leopold I met het keurvorstendom. Zijn buurprins, Anton Ulrich van Brunswijk-Wolfenbüttel, voelde zich hierdoor beledigd omdat hij over het hoofd was gezien door de keizer ondanks de steun die hij gegeven had aan de ondernemingen van de alliantie. Anton Ulrich keerde zich tegen de alliantie en sloot zich aan bij Lodewijk XIV, ondanks de resolutie die hij in 1691 in Den Haag had ondertekend.

Naast deze opvallende hoofdrolspelers afkomstig uit de Duitse prinsdommen waren er verscheidene afgezanten aanwezig van overige Europese vortenhuisen. Graven Windischgrätz en Berka waren als vertegenwoordigers van de roomse keizer naar Den Haag afgereisd. Namens Karel II

¹⁹ Louise Juliana van Nassau, oudste dochter van Willem I uit zijn huwelijk met Charlotte de Bourbon, en zus van stadhouder Frederik Hendrik was getrouwd met Frederik IV van de Palts. Uit dit huwelijk kwam onder meer Elizabeth I van de Palts die op haar beurt trouwde met Georg Willem van Brandenburg, grootvader van zowel keurvorst Frederik III van Brandenburg als landgraaf Karel van Hessen-Kassel.

²⁰ E.V., *Europische Mercurius, begrypende de Maanden January, February, en Maart, van het jaar 1691*, v.II, dl.2 (Amsterdam 1691) p. 165

van Spanje was naast de markies van Gastañaga, landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, ook ambassadeur Don Manuel Coloma naar Den Haag gezonden. De koning van Savoie, Victor Amadeus, die pas in 1690 uit het Franse kamp overgekomen was nadat Lodewijk XIV hun onderlinge verdrag geschonden had door een deel van zijn territorium te annexeren, werd vertegenwoordigd door onder andere president De la Tour, graaf Pielat en de gravin van Soissons. De gravin van Soissons (dit moet Olympia Mancini zijn geweest)²¹ was bij het congres aanwezig om de de belangen van haar zoon, de roemruchte veldheer prins Eugenio van Savoie, te behartigen. Prins Eugenio was als neef van zowel koning Victor Amadeus van Savoie als van de keurvorst van Beieren nauw verbonden bij de veldtochten van de anti-Franse liga. Hij was onder de hoede van Max Emanuel uitgegroeid tot een geducht veldheer en diende sinds het toetreden van Savoie tot de Alliantie in het leger van Victor Amadeus samen met zijn vertrouweling en adviseur de prins van Commercy. Deze laatstgenoemde prins was eveneens aanwezig op het congres in Den Haag vanwege de functie als generaal van de Keizerlijke troepen die hij bekleedde.²²

De Scandinavische landen Denemarken en Zweden waren in de decennia voorafgaand aan de Negenjarige Oorlog meerdere keren met elkaar in conflict gekomen. De machtsbalans tussen de Baltische staten was in deze periode voor de Scandinavische landen van groter belang dan de machtsbalans op het Europese continent. Toch werden deze landen ook gezien als belangrijk onderdeel van het geheel. Zowel Lodewijk XIV als Willem III deden verwoede pogingen om de Zweedse koning, Karel XI, danwel de Deense koning, Christiaan V,²³ te overtuigen van steun aan hun kamp. Een noordelijk front zou het Roomse rijk met een drie-fronten oorlog confronteren (naast de Turken in het oosten en de Fransen in het westen), iets wat het expansionisme van Lodewijk XIV zou kunnen bespoedigen. Vanzelfsprekend was het voor Willem III uiterste noodzaak om deze eventuele uitbreiding van het front te voorkomen. Zowel het Zweedse als het Deense koningshuis waren daarom genodigd om deel te nemen aan het congres. Respectievelijk werden de graven Oxenstern en Rebenklau naar Den Haag als ambassadeurs gezonden om de onderhandelingen aan te horen.

Tot slot waren er nog twee opvallende aanwezigen op het congres die zowel in '*Lyste van Vorstelyke Personagien...*' als '*A list of princes...*' genoemd worden en hier het vermelden waard zijn. Het betreft prins Georg August van Nassua Idesteyn (Idstein) en prins Christiaan Lodewijk van Brandenburg, de jongste broer van de keurvorst. Opvallend is vooral hun leeftijd, beiden geboren in 1677 konden zij ten tijde van het congres niet ouder zijn dan veertien jaar! Het feit dat zij beiden op

²¹ P.N. van Kampen & Zoon, 'Het Journaal van Constantyn Huygens' in: *De Gids*, jaargang 1878 (Amsterdam 1878) p. 32

²² EM, p. 151

²³ Christiaan V was tevens een volle neef van Karel, landgraaf van Hesse-Kassel.

de aanwezigheidslijsten vermeld worden moet daarom eerder gezien worden als een eervolle vermelding dan dat ze een waardevolle bijdrage aan de onderhandelingen hebben geleverd.

Gang van zaken

Het probleem bij het onderzoeken van een diplomatiek congres, in het heden maar zeker in de vroegmoderne tijd, is het feit dat er van het eigenlijke congres geen concrete bronnen beschikbaar zijn. De echte onderhandelingen werden niet genotuleerd, maar vonden *face to face* plaats zonder dat er notitie van werd gemaakt. Tegenwoordig is het vaak niet anders, de echt belangrijke onderwerpen worden achter gesloten deuren gehouden zodat men in alle rust kan onderhandelen en ongewenste partijen niet op de hoogte kunnen worden gebracht van de ontwikkelingen. Dit obstakel ondervindt men ook bij het bestuderen van de gang van zaken op het *Congress of Allies* in Den Haag. De belangrijkste onderhandelingen werden achter gesloten deuren gehouden en de inhoud ervan strikt geheim gehouden! '*...all these Conferences are kept so secret, that it is impossible to penetrate the knowledge of them; nor shall we understand the Conclusions but by the Effects that will follow*'.²⁴

Desalniettemin zijn er een aantal ontwikkelingen te noemen die tijdens het congres, of vlak daarna, aan het licht zijn gekomen en het vermelden waard zijn. Aan het begin van het congres hebben alle deelnemende landen een resolutie ondertekend waarin een aantal essentiële punten opgenomen waren waar de bondgenoten naar streefden.²⁵ Men eiste in eerste instantie dat Lodewijk XIV genoegdoening zou betalen aan paus Innocentius XI. Het eerste punt van de resolutie is erg opmerkelijk gezien het feit dat een groot deel van het bondgenootschap uit Protestantse landen bestond. Paus Innocentius XI was kort voor het congres komen te overlijden en zijn opvolger, Paus Alexander VIII, steunde heimelijk de alliantie. De steun die paus Alexander VIII aan de alliantie gaf was van ongekend belang voor de diplomatieke kracht van Willem III, ook al was het niet openbaar bekend gemaakt. Dankzij het verkrijgen van deze Vaticaanse bondgenoot werden ook de katholieke bondgenoten, zoals de keizer en verschillende Duitse prinsen, gerustgesteld om zich aan te sluiten bij een alliantie tegen een mede-katholiek land.²⁶ Begin 1691 overleed paus Alexander VIII en werd opgevolgd door de meer neutrale paus Innocentius XII. Op 8 februari 1691 stuurde hij een brief naar keizer Leopold I van het Roomse Rijk met daarin het verzoek om zo snel mogelijk tot een vredesverdrag te komen met de Franse koning Lodewijk XIV. Het verzoek werd 20 maart terug

²⁴ Anon. *A Late Voyage to Holland with Brief Relations of the Transactions at the Hague etc.* (1691), p.17.

²⁵ *The Resolution of the Princes, Allies and Confederates, mett at the Hague in the Month of February, 1691*, Anon. reprinted by the heir of Andrew Anderson (Edinburgh 1691) p. 1-2.

²⁶ Macaulay, *The History of England*, vol. IV (Londen 1914) p. 1979.

gezonden met daarin de verklaring dat de bondgenoten van de anti-Franse Liga een resolutie hadden gesloten en dat men geen vredesonderhandelingen met Lodewijk XIV zou beginnen eer hij had voldaan aan de in de resolutie gestelde eisen. Bijgesloten was ook een, enigzins aangepaste, versie van de resolutie meegezonden.²⁷

De tweede eis van de resolutie was de teruggave van al het territorium dat Lodewijk XIV had bemachtigd sinds de vrede van Münster, waarbij expliciet het gebied rondom Geay werd genoemd dat teruggeven diende te worden aan het canton Béarn. Dit canton aan de voet van de Franse Pyreneën was sinds begin 17e eeuw toegeëigend door Franse kroon, maar was in de eeuwen daarvoor onderdeel van de Spaanse kroon. Tevens diende het fort te Brisac te worden afgebroken aangezien dit vanwege zijn ligging een constante dreiging voor bondgenoot Savoie was.

De bondgenoten laten in de resolutie verder blijken dat zij niet van plan zijn (delen van) het Franse grondgebied in te nemen, maar het Franse volk hun vrijheden terug te geven en de machtsbalans te herstellen in Europa. Of dit ook daadwerkelijk de doelstelling was van alle bondgenoten is niet duidelijk aangezien hun eigen “agenda’s” niet bekend waren. Duidelijk wordt in elk geval dat de centralisatie van bestuur in Frankrijk moest worden afgebroken. Één van de redenen om Willem III de kroon van Engeland aan te bieden in 1688 was het feit dat Jacobus II dit bestuursstelsel scheen over te willen nemen. Deze gevreesde centralisatie moest volgens de bondgenoten bij een eventuele vrede worden afgebroken, misschien omdat men doorhad dat in tijden van oorlogsvoering het juist heel goed functioneerde. Was Willem III immers niet op eenzelfde manier de anti-Franse liga aan het sturen? De bondgenoten eisten in de resolutie dat de juridische autoriteit van de *parlements* hersteld werd, de steden hun privileges herkregen en de drie *Estates* weer bijeen geroepen werden. Met deze eisen hoopten de bondgenoten vooral de twijfelende Franse edelen te overtuigen die zich niet konden vinden in het bewind van Lodewijk XIV. Zij richtten zich met deze eisen vooral op *‘the French Gentlemen and Persons of Honour, who are oppres’t with the heavy load of Government, and can no longer endure the Slavery which they lye under’*.²⁸

Ondanks het ondertekenen van deze resolutie waren niet alle deelnemers overtuigd van het feit dat deelname aan de alliantie een waardevolle toevoeging kon betekenen voor hun eigen koninkrijk. Vooral de Scandinavische deelnemers hadden hun twijfels over het nut van deelname. Willem III had al aangegeven in een brief aan Heinsius in 1689 dat men alleen een deelname van Denemarken of Zweden kon bewerkstelligen als de andere partij ook bondgenoot zou worden. Het

²⁷ *A letter from Pope Innocent XII to the emperor wherein he endeavours to persuade him to a peace: with his Imperial Majesties answer: to which is subjoined the resolutions of the confederates in the present conjuncture*, Paus Innocentius XII, reprinted by Andrew Crook (Dublin 1691) p. 1-4.

²⁸ *The Resolution of the Princes*, p. 4.

laatste wat Willem III wilde was het aantrekken van één nieuwe Scandinavische bondgenoot waardoor hij betrokken zou raken bij een geheel nieuw front.²⁹ De verhouding tussen Willem III en de afgezant van het Zweedse koningshuis verslechterde verder naarmate het congres dichterbij kwam. In oktober 1690, in dezelfde brief waarin de Willem III verheugd reageert op het toetreden van Savoie aan het bondgenootschap, laat Willem III aan Heinsius weten dat hij de beschuldigingen van graaf Oxenstern omtrent het vergeven van handelspassen aan schepen die, in het geheim, zouden handelen met Frankrijk ongepast vindt. Hij is van mening dat een bondgenoot deze beschuldigingen niet zou moeten maken, te meer omdat ze ongegrond zouden zijn. Heinsius laat op zijn beurt weten ontevreden te zijn met de houding van Oxenstern ten opzichte van de geallieerden. Hij vraagt zich af of de afgezant van de Zweedse koning nog welkom moet zijn tijdens het congres.³⁰ In een volgende reactie, in januari 1691, laat Heinsius vervolgens aan Willem III weten dat de graaf Oxenstern aan hem heeft meegedeeld dat de koning van Zweden naar alle waarschijnlijkheid geen deel zal uitmaken van het anti-Franse bondgenootschap en de campagnes van dat jaar.³¹ Ondanks deze beweringen bleef de afgezant van de Zweedse koning welkom op het congres in een poging om hem alsnog over de streep te trekken en zich te binden aan het bondgenootschap. Dat verdere onderhandelingen met de Zweedse kroon vruchteloos bleven, kan Willem III niet worden aangerekend. Alle strubbelingen voorafgaand aan het congres ten spijt bleef Willem III doorzetten in een poging om de Scandinavische koningen aan zich te binden, of in ieder geval hun neutraliteit veilig te stellen. Lodewijk XIV was immers ook alles aangelegen om de noordelijke koninkrijken te betrekken bij de oorlog op het continent door een tweede front te openen. Het uitblijven van deelname door de Scandinavische vorsten aan het anti-Franse bondgenootschap had vooral te maken met het feit dat de west-Europese vorsten zich niet wilde commiteren aan nieuw front in het Baltisch gebied. Het mislukken van het verkrijgen van steun van de Zweedse en Deense koningen lag in het feit dat men verschillende prioriteiten hadden. Voor Willem III lag de prioriteit bij het indammen van het Franse expansionisme en het verkrijgen van maritieme dominantie, terwijl de Zweedse koning zijn aandacht voornamelijk moest richten op de conflicten met de Russische tsaar en de Deense koning en vice versa. De Zweden en Denen waren niet in de gelegenheid om militaire en financiële middelen beschikbaar te stellen voor het anti-Franse bondgenootschap als daar niets tegenover stond. Aangezien Willem III en zijn bondgenoten hun handen vol hadden aan Lodewijk XIV in Noord-West Europa, waren ook zij op hun beurt niet in de gelegenheid om financiële en militaire middelen te schenken aan een nieuw front in het Baltische Zee-gebied.³²

²⁹ Willem III aan Heinsius, *Archives*, p.38.

³⁰ Idem. p. 106-108

³¹ Heinsius aan Willem III, *Archives* p.154-157.

³² Stewart Oakley, *William III and the Northern Crowns during the Nine Years War, 1689-1697* (New York 1987)

Ondanks de eerder genoemde transparantie die Willem III trachtte uit te stralen door alle bondgenoten gezamenlijk bijeen te brengen is het onmogelijk te verwachten dat er geen onderlinge afspraken werden gemaakt. Verschillende bronnen maken melding van een aantal jachtpartijen en feestelijke diners die werden georganiseerd buiten de onderhandelingen van het congres om. Zo vertoefde Willem III samen met onder andere de keurvorst van Brandenburg op de buitenplaats Sorghvliet (het tegenwoordige Catshuis) voor een valkenjacht op de 19^e februari. De volgende dag werd er een grote jacht georganiseerd bij Monster waar Willem III samen met onder andere de keurvorst van Beieren en hun gevolg een enerverende dag beleefde.³³ En op de volgende zondag, de 25ste februari, vertrok Willem III wederom naar de buitenplaats Sorgvliet na het bijwonen van hij een kerkdienst in de Kloosterkerk op het Lange Voorhout. Beide keurvorsten, de landgraaf van Hesse-Kassel en andere prinsen waren eveneens uitgenodigd en maakten tezamen een wandeling door de tuinen waarbij de onderwerpen van het congres hoogstwaarschijnlijk de nodige gesprekken hebben opgeleverd.³⁴ Aan het eind van het congres vertrok Willem III samen met de keurvorst van Beieren richting paleis Het Loo om bij te komen van de afgelopen drukte. Deze speciale behandeling van de keurvorst, ook al was hij één van de voornaamste aanwezigen, kwam de gelijkwaardigheid van de bondgenoten vast niet ten goede.³⁵ Overigens spreken andere bronnen dit weer tegen wat betreft de genodigde. Volgens de *Europische Mercurius* was het niet de keurvorst van Beieren maar de hertog van Zell die met Willem III naar paleis Het Loo afreisde.³⁶ Ook het paleis Huis ten Bosch werd bezocht door de koning en speciale genodigden. Een andere bron beschrijft een bezoek dat de keurvorst van Brandenburg bracht aan Willem III op zijn 'House in the Wood', het paleis Huis ten Bosch. Tijdens het verblijf aldaar werden overdadige diners geserveerd en hielden de twee vorsten uitvoerige gesprekken, zowel in het bijzijn van de vertrouwelingen van Willem III als ook één-op-één en achter gesloten deuren.³⁷ Al deze "uitstapjes" buiten de officiële bijeenkomsten van het congres zullen de samenwerking tussen de bondgenoten soepeler hebben doen verlopen, ook al lijkt het zo te zijn dat vooral de hoofdrolspelers uitgenodigd werden om aan deze pleziertochten deel te nemen.

³³ G. Bidloo, *Komste van zyne Majesteit Willem III, koning van Groot Britanjen, enz. In Holland* (Den Haag 1691) p. 111-12.

³⁴ G. Bidloo, *Relation du voyage de Sa Majesté britannique en Hollande* (Den Haag 1692) p.82.

³⁵ Luttrell, p.185.

³⁶ EM, v.II, dl. 1, p. 188.

³⁷ Anon. *A Late Voyage to Holland* (1691) p.15-16.

III

In de twee maanden dat Willem III in Republiek aanwezig was voor het congres heeft hij de kans gehad om met de vorsten of hun afgezanten die deelnamen aan de anti-Franse liga te delibereren over de te voeren koers in het nieuwe campagnejaar, 1691. Zijn doel was om de militaire campagne van 1691 gezamenlijk uit te stippelen zodat de alliantie een sterker blok kon vormen tegenover de legers van Lodewijk XIV. Daarnaast wenste hij de alliantie nieuw leven in te blazen door op diplomatiek niveau iedereen aan het woord te laten komen om onderliggende problemen tussen deelnemende vorstenhuizen bespreekbaar te maken en oneffenheden glad te strijken. Zijn eerste doelstelling had hij binnen korte tijd na zijn aankomst gerealiseerd. De bondgenoten bespraken met elkaar hoeveel troepen ingezet zouden worden met de nieuwe militaire campagne. Uiteindelijk werd er besloten dat er gezamenlijk een troepenmacht van niet minder dan 220.000 manschappen zou worden ingezet tegen de Franse legers bij aanvang van het nieuwe militaire seizoen dat voorjaar. De Republiek leverde binnen dit nieuwe Alliantie-leger het grootste aandeel met 35.000 manschappen, gevolgd door keizer Leopold I, Spanje, Engeland en Brandenburg die elk 20.000 toegezegd hadden. De koning van Savoie en de keurvorst van Beieren leverden elk 18.000 manschappen. De overige 69.000 troepen werden op de been gebracht door de verschillende Duitse prinsdommen en de bisschop van Münster.³⁸ De bisschop van Münster was zelf niet aanwezig geweest tijdens het congres, maar werd op de hoogte gebracht van de ontwikkelingen op het congres door de ambassadeur van de keizer, graaf Berka. Deze verliet op 23 april Den Haag om zich naar Münster te begeven alwaar hij de gemaakte plannen met de bisschop besprak.³⁹

Naast de afspraken omtrent de grootte van het leger van de alliantie werd Willem III door de deelnemende bondgenoten verkozen tot *generalissimo*. Hiermee werd zijn centrale, leidende positie binnen de alliantie nogmaals duidelijk onderstreept en werd hij in feite de veldmaarschalk van van het Alliantie-leger.⁴⁰ Helaas voor Willem III duurde het een tijd langer dan afgesproken om de troepen te verzamelen en naar het front te sturen. Na afloop van het congres had Willem III zich teruggetrokken op paleis Het Loo om bij te komen van de onderhandelingen de afgelopen maanden. Nauwelijks was hij aangekomen of het bericht bereikte hem dat Lodewijk XIV richting Bergen trok met een troepenmacht van meer dan 100.000 man. Lodewijk XIV was immers door zijn spionnen op de hoogte gebracht van de ontwikkelingen tijdens het congres van Den Haag en probeerde langs deze weg een bres te slaan in het vertrouwen dat de alliantie in Willem III had getoond. Geschokt over

³⁸ Andrew Crichton, *The Life and Diary of Lieut. Col. J. Blackader* (Edinburgh 1824) p.115.

³⁹ EM, v.II, dl. 2, p.34.

⁴⁰ Luttrell, p.98.

de snelheid waarmee het Franse leger in actie was gekomen, spoedde hij zich weer terug naar Den Haag om zijn manschappen te mobiliseren.⁴¹ Daar aangekomen stuurde hij koeriers naar de Duitse prinsen om hen aan te sporen haast te maken met het zenden van hun troepen, zo ook naar Max Emanuel, keurvorst van Beieren.⁴² Het leger van Willem III kwam te laat om de stad Bergen te ontzetten van de Franse belegering. Willem III trekt zich voor een aantal weken terug in Engeland alvorens op 18 mei aan het hoofd van het voltallige Alliantie-leger, dat zelfs met 2.000 man was uitgebreid, aan de nieuwe campagne te beginnen. Ondanks de grote troepenmacht lukte het Willem III tijdens de campagne van 1691 niet om Lodewijk XIV een grote nederlaag toe te brengen aangezien de Franse koning in dat jaar zijn leger niet wenste te riskeren bij een veldslag.⁴³ Daarnaast is het goed mogelijk dat Lodewijk XIV de loyaliteit van de alliantie wenste te testen door Willem III geen successen te gunnen. Op deze manier hoopte hij wellicht het vertrouwen van de bondgenoten in hun *generalissimo* te doen wankelen waarop hij zou kunnen toeslaan. Maar het vertrouwen van de alliantie in Willem III was, in dit campagnejaar althans, sterk genoeg gebleken.

Naast het bereiken van een akkoord tussen de bondgenoten over de omvang van het leger voor het komende seizoen en de onderlinge verdeling daarvan, waren er maar weinig concrete successen te boeken voor Willem III tijdens zijn congres in Den Haag. Het probleem lag bij de volmacht die de verschillende afgezanten hadden gekregen van hun vorst, of eerder het ontbreken ervan. Ondanks het feit dat er “gevolmachtigde ambassadeurs” (*plenipotentiarissen*) aanwezig waren in Den Haag scheen geen één van hen ook daadwerkelijk de verantwoordelijkheid te hebben gekregen om namens hun vorst beslissingen te nemen tijdens de onderhandelingen. Er werd verwacht van de aanwezige ambassadeurs dat zij namens hun vorst delibereerden met de overige aanwezigen, maar op het moment dat er een besluit moest worden gemaakt dienden zij ruggespraak te plegen werd het hof van hun vorst. Dit resulteerde in onderhandelingen die, ondanks het feit dat de deelnemers het gesprek met elkaar aangingen, weinig resultaten produceerden. Dit bleek het grote nadeel voor verdere ontwikkelingen tijdens het congres. De samenkomst van zoveel verschillende vorstenhuizen of hun afgevaardigden zorgden ervoor dat de deelnemers continu met alle meningen rekening moesten houden. Het doel van het samenbrengen van zoveel verschillende bondgenoten was onder andere om te voorkomen dat iemand zich geschoffeerd zou voelen. De grootsheid van het congres was tegelijkertijd ook het grootste nadeel van de bijeenkomst. Hoe meer staten bijeen kwamen, des te groter de kans was dat disputen uit het verleden of jaloezie de onderhandelingen in gevaar konden brengen. Volgens velen was het te danken aan het

⁴¹ Macaulay, p.1982.

⁴² Willem III aan Maximiliaan Emanuel, *RGP*, dl. 28, p.226-27.

⁴³ Chrichton, p.116-17: Lt. Col. Blackader vermeldt hier dat de gehele troepenmacht nu 222.000 manschappen bedroeg.

doorzettingsvermogen en diplomatieke tact van Willem III dat de onderhandelingen nooit in gevaar zijn gekomen. Het bijeen brengen van zoveel verschillende vorstenhuizen op één bijeenkomst was op zichzelf een enorme prestatie van Willem III. Dit resultaat wordt door historici veelal over het hoofd gezien. Men is tegenwoordig van mening dat het congres, afgezien van de mobilisatie van de troepen, weinig resultaten heeft geboekt.⁴⁴ Maar de resultaten waren zeker uitgebreider te noemen, ook al waren het niet allemaal concrete resultaten van het congres.

Één eis van de resolutie die de prinsen en afgevaardigden ondertekend hadden in februari 1691 kreeg sneller gehoor van de Franse tegenstander dan wellicht op voorhand werd verwacht. Het eerste punt, de te betalen genoegdoening aan de paus, werd nog in 1691 voldaan. Paus Innocentius XI overleed bij aanvang van het congres en zijn opvolger, Alfred VIII, bleef de anti-Franse liga steunen. Deze pauselijke steun was één van de eisen van de katholieke vorsten voordat zij hun deelname aan de alliantie konden toezeggen. Met het overlijden van ook deze paus kwam de veel neutralere Innocentius XII op de zetel in het Vaticaan terecht. In een poging de Grote Alliantie uiteen te doen vallen stemde Lodewijk XIV in met de concessies die het Vaticaan geëist had van de Franse koning. Door genoegdoening te betalen aan de paus hoopte Lodewijk XIV de katholieke vorsten binnen de alliantie van standpunt te doen veranderen en hun steun aan het kamp van Willem III in te trekken.⁴⁵ Als dit was gelukt was de anti-Franse liga hoogstwaarschijnlijk in één klap ten onder gegaan met alle gevolgen van dien voor het Europese continent. Toch bleek de overredingskracht en wederom het doorzettingsvermogen van Willem III, maar ook de overtuiging van andere deelnemers van de noodzaak van een anti-Franse liga, sterker dan de ondermijningspoging van Lodewijk XIV.

Nog een opvallend resultaat wat voorheen weinig de aandacht heeft gekregen lijkt van een persoonlijker aard. Markies de Gastañaga was sinds 1685 landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden. Lang niet iedereen was tevreden met het optreden van de markies de Gastañaga die door Charles Knight zelfs omschreven werd als *'the imbecile servant of a weak king and a decaying monarchy'*.⁴⁶ Dat de positie van landvoogd op het punt stond om door iemand anders te worden ingevuld werd snel duidelijk na de val Bergen aan het eind van het congres van Den Haag. Historici zijn het oneens over wat de mening van Willem III was ten aanzien van Gastañaga. Stephen Baxter stelt dat Willem III onwillig was om de landvoogd te vervangen en terughoudend omtrent een eventuele wissel.⁴⁷ Wout Troost is daarentegen van mening dat Willem III de landvoogd ze snel mogelijk liever kwijt dan rijk was en gebruikte het vertraagde militaire ingrijpen van Gastañaga tijdens het beleg van Bergen als

⁴⁴ Childs, p.43 & 139

⁴⁵ Charles Knight, *The popular history of England: from the revolution of 1688, to the accession of George I*, vol. V (Londen 1859) p.122-23

⁴⁶ Knight, p. 122

⁴⁷ Baxter, p. 294

excuus om een vervanger naar voren te schuiven.⁴⁸ Deze vervanger was niemand anders dan de keurvorst van Beieren, Maximiliaan II Emanuel. Deze benoeming kwam niet zomaar uit de lucht vallen maar was, net als de (mislukte) zet van Lodewijk XIV om de katholieke bondgenoten van Willem III te kapen, een strategische wissel die al lang in de maak was. De onderhandelingen hiervoor vonden plaats tijdens het congres van Den Haag. Zo vraagt Max Emanuel al in maart 1691 aan Willem III of hij hem wil voordragen bij de koning van Spanje, Karel II, als vervanger van de landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden.⁴⁹ Willem III draagt hem na de val van Bergen voor aan de koning van Spanje als gegadigde om de positie van landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden te bekleden. Hij deed dit uit dankbaarheid voor de steun die de keurvorst van Beieren had getoond aan de anti-Franse liga, de onderhandelingen in Den Haag en Willem III. Nadat Max Emanuel eind december 1691 te horen kreeg dat hij ook daadwerkelijk verkozen was als nieuwe landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, stuurt hij Willem III een brief om hem te bedanken voor het voordragen van zijn persoon bij de koning van Spanje.⁵⁰ Ook al lijkt deze aanstelling een persoonlijke gunst te zijn geweest, heeft de gehele alliantie er wellicht profijt van gehad. De militair incapabele Gastañaga was vervangen door een bewezen veldheer en een voorvechter van de alliantie.

⁴⁸ Wout Troost, *Stadhouder-koning Willem III, een politieke biografie* (Hilversum 2001) p. 240.

⁴⁹ Maximiliaan aan Willem III, 29 maart 1691, *Correspondentie*, v.II, dl. 3, p.222-224.

⁵⁰ Maximiliaan aan Willem III, 15 januari 1692, *Correspondentie*, v.II, dl.3, p.284.

Conclusie

Met het organiseren van het congres van Den Haag heeft Willem III zijn ware talenten aan de wereld laten zien, voor zover men daar nog niet op de hoogte van was. Zijn wils- en overtuigingskracht om een anti-Frans bondgenootschap op te zetten en in stand te houden door middel van overleg en samenwerking resulteerde in een Europees blok dat tegenover Lodewijk XIV kwam te staan. Om de (militaire) samenwerking te verbeteren heeft hij het congres van Den Haag in het leven geroepen. Hierbij wenste hij alle deelnemende vorsten aan de onderhandelingstafel te krijgen om beslissingen te nemen ten opzichte van de militaire campagne dat jaar. De afgelopen jaren was hij niet in staat geweest om mee te vechten op het Europese continent wegens andere verplichtingen onder andere in Ierland en had hij met lede ogen moeten toezien hoe Lodewijk XIV zich steeds verder versterkte. In 1691 moest daar een eind aan komen en dat zou alleen mogelijk zijn als alle bondgenoten gezamenlijk beslissingen namen over de te voeren actie.

Als gekozen locatie voor het congres had Den Haag meerdere voordelen en maar weinig nadelen. De onderhandelingen konden in de Hofstad plaatsvinden zonder ongewenste invloeden van buitenaf, zoals Engelse politici, de Roomse keizer of de jezuïeten. Bovendien was het een “neutrale” lokatie. Geen van de genodigden hoefden zich geschoffeerd te voelen omdat zij niet de eer hadden gekregen om het congres te organiseren; Willem III was zelf ook al ruim twee jaar niet meer in Den Haag geweest. Ook de centrale geografische ligging was een voordeel voor zowel Willem III als voor het merendeel van de afgezanten. Andere lokaties die voorgelegd werden, zoals Wenen, werden snel van tafel geveegd. Volgens Willem III was er maar één locatie denkbaar, Den Haag.

Nadelen kleefden er ook aan de gekozen lokatie. De ligging was gunstig voor Willem III en anderen om naartoe af te reizen voor het congres, maar vanwege het feit dat veel van de “gevolmachtigde ambassadeurs” in werkelijkheid niet ten volle gevolmachtigd waren, werd elke onderhandeling opgebroken voor ruggespraak met het vorstelijk hof in het land van herkomst. Afgezien van de centrale uitkomst, het leveren van meer dan twee honderdduizend troepen voor het Alliantie-leger het komend voorjaar, konden er maar weinig concrete beslissingen worden genomen. Daarmee kwam het plan van Willem III om een permanent orgaan op te richten dat alle zaken, militair, maritiem en economisch, van de bondgenoten zou kunnen coördineren in het water te vallen. Men had de verantwoordelijkheid niet gekregen van hun vorst om in hun naam te opereren.

De lijst van aanwezigen was lang en roemrijk. Keurvorsten, prinsen, prinsessen, hertogen, graven en gravinnen vanuit alle windhoeken van Europa bezochten allen de Hofstad ten tijde van de onderhandelingen. De diversiteit van de samengebrachte vorstenhuizen was wederom toe te schrijven aan het diplomatiek tact van Willem III. Vooral het feit dat zowel protestantse als katholieke

vorstenhuizen deelnamen aan dit anti-Franse bondgenootschap was opmerkelijke prestatie te noemen. De katholieke Roomse keizer had in de jaren voorafgaand aan het congres van Den Haag al aangegeven dat hij moeite had om als katholiek samen met protestanten tegen andere katholieken ten strijde te trekken. Maar na het verkrijgen van de heimelijke goedkeuring en de steun van de paus veranderde hij snel van mening. Kennelijk was zijn religieuze overtuiging minder van belang dan zijn geopolitieke of economische gevoelens. Dit bleek eens te meer bij het aantreden van een nieuwe neutrale paus die zijn steun voor de anti-Franse liga introk. Dit schiepte bij Lodewijk XIV de verwachting dat de Grote Alliantie op het punt stond uit een te vallen wegens het terugtrekken van de katholieke landen. Helaas voor Lodewijk XIV bleek de overtuiging van hun zaak sterker dan religie. Ook hier is het diplomatieke talent van Willem III goed zichtbaar. Bij alle onderhandelingen was hij betrokken en het vertrouwen dat de bondgenoten werd in deze situatie nog eens duidelijk gemaakt.

De vraag of het congres van Den Haag succesvol was geweest is lastig te beantwoorden. Concrete resultaten zijn, naast de *Resolutie* en de militaire afspraken, schaars. Een aantal andere voorbeelden zijn gegeven van de resultaten die dankzij het congres mogelijk zijn gemaakt. Maar de bronnen zijn schaars. De onderhandelingen vonden veelal achter gesloten deuren plaats en de diplomatieke post kwam in deze twee maanden tot bijna gehele stilstand.

Misschien wel het belangrijkste resultaat van deze onderhandelingen was de nieuwe impuls die Willem III had gegeven aan de bondgenoten van de anti-Franse Liga. Hij had vorstenhuizen met verschillende visies op de oorlog op het continent om de tafel gekregen, ondanks hun voorgeschiedenis, verschil van religie of andere prioriteiten. Het samenbrengen en in goede banen leiden van dit complexe geheel is zeker ook een resultaat dat niet onderschat moet worden.

-‘He alone had joined together the parts of that great whole;

and he alone could keep them together’-

T.B. Macaulay.⁵¹

⁵¹ Macaulay, p. 1979.

Literatuur

- Baxter, S., *William III* (Londen 1966)
- Childs, J., *The Nine Years War and the British Army, 1688-1697* (Manchester 1991)
- Crichton, A., *The Life and Diary of Lieut. Col. J. Blackader* (Edinburgh 1824)
- Koopmans, J.W., 'Politics in Title Prints' in: M. Goosman & J.W. Koopmans (eds.), *Selling and rejecting politics in early modern Europe* (Leuven 2007)
- Knight, C., *The popular history of England: from the revolution of 1688, to the accession of George I*, vol. V (Londen 1859)
- Macaulay, T.B., *The History of England from the accession of James II* (Londen 1889), vol. 4.
- Oakley, S., *William III and the Northern Crowns during the Nine Years War, 1689-1697* (New York 1987)
- Sheehan, M.J., *The Balance of Power: history and theory* (Londen 1996)
- Troost, W., *Stadhouder-koning Willem III, een politieke biografie* (Hilversum 2001)
- *The New Cambridge Modern History*, vol. 6, *The Rise of Great Britain and Russia, 1688-1715/25* (Cambridge 2008)

Primaire bronnen:

- Anon., *A List of the princes present at the congress at the Hague, 1691* (Edinburgh, 1691)
- Anon., *The Resolution of the Princes, Allies and Confederates, mett at the Hague in the Month of February, 1691* (Edinburgh 1691)
- Anon., *A letter from Pope Innocent XII to the emperor wherein he indeavours to perswade him to a peace: with his Imperial Majesties answer: to which is subjoined the resolutions of the confederates in the present conjuncture* (Dublin 1691)
- Anon., *A Late Voyage to Holland with Brief Relations of the Transactions at the Hague, also Remarks on the Manners and Customs, Nature, and Commercial Humours of the People; their Religion, Government, Habitations, way of Living, and Manner of Treating Strangers, Especially the English* (1691)
- E.V., *Europische Mercurius, begrypende de Maanden January, February, en Maart, van het jaar 1691*, v.II, dl.2 (Amsterdam 1691)

- J. Fraser , *The Congress at the Hague* (Londen 1691)
- Govard Bidloo, *Komste van zyne Majesteit Willem III, koning van Groot Britanjen, enz. In Holland* (Den Haag 1691)
- Govard Bidloo, *Relation du voyage de Sa Majesté britannique en Hollande* (Den Haag 1692)
- Groen van Prinsteren, G., *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*, v.III, dl. 1 (Leiden 1907)
- Hermanus Groenhout, *Lyste der Vorstelijke Personagien en Gezanten aan het Hof van zyn Majesteyt van Groot Brittanjen, gedurende desselfs verblyv in 's Gravenhage, geweest in Maart 1691* (Den Haag 1691)
- Japikse, N., *Correspondentie van Willem III en Hans Willem Bentick*, Rijks Geschiedkundige Publicatiën, v.II dl.3, KS28 (Den Haag 1937)
- Kampen , P.N. van, 'Het Journaal van Constantyn Huygens' in: *De Gids*, jaargang 1878 (Amsterdam 1878)
- Luttrell, N., *A brief historical relation of state affairs from September 1678 to April 1714*, Vol II (Oxford 1862)